

Джерелознавство. Історіографія

УДК 930.253:94(431):94(477)(092)

Д. В. Бурім

ОСОБОВІ СПРАВИ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ В АРХІВІ УНІВЕРСИТЕТУ ГУМБОЛЬДТА В БЕРЛІНІ: ЗЕНОН КУЗЕЛЯ, ВІКТОР ЛЕОНТОВИЧ, ІВАН МІРЧУК

У фондах Архіву Університету Гумбольдта в Берліні (колишній Університет Фрідріха Вільгельма) зберігається достатньо велика кількість матеріалів із зарубіжної українки, зокрема, документи з історії української еміграції в Німеччини міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни: матеріали про діяльність Українського наукового інституту в Берліні 1926–1945 рр.; особові справи українських вчених, які викладали в Університеті Фрідріха Вільгельма: директора Українського наукового інституту в Берліні, професора, доктора Івана Мірчука; завідувача кафедри Українського наукового інституту в Берліні, професора, доктора Зенона Кузеля, дійсного члена Українського наукового інституту в Берліні, доцента, доктора Віктора Леонтовича; документи, пов'язані з діяльністю студентських організацій Університету, зокрема, товариств, які об'єднували українських студентів, тощо. В публікації досліджуються особові справи З. Кузеля, В. Леонтовича, І. Мірчука, які містять важливу інформацію як до біографій вчених, так і для вивчення історії української еміграції в Німеччині в цілому.

Ключові слова: українська еміграція, Німеччина, зарубіжна українка, Архів Університету Гумбольдта в Берліні, Український науковий інститут в Берліні, професор, доктор Зенон Кузеля, доцент, доктор Віктор Леонтович, професор, доктор Іван Мірчук.

Німеччина була однією з країн, де в міжвоєнний період та під час Другої світової війни сконцентрувались не тільки значні українські політичні, а й потужні інтелектуальні сили – українська інтелігенція, вчені, діячі культури та студенти. Українці в Німеччині були об'єднані у допомогіві, професійні, студентські, наукові, громадсько-політичні, релігійні громади, організації й товариства, діяли наукові та культурно-освітні установи та видавництва, виходили друком українські книги та періодичні видання [1; 4-6; 8-19; 23-27; 33-35; 41-49; 51-55; 57-58; 74].

Останніми роками з'явилося чимало публікацій джерелознавчого та науково-довідкового характеру із зарубіжної архівної українки: огляди архівних та бібліотечних фондів зарубіжних країн, монографічні дослідження, публікації окремих документів, тематичні збірки, корпуси джерел із зарубіжних архівів тощо [2-6; 8; 11; 18; 22; 30; 36-37; 39; 42-43].

В Німеччині матеріали з зарубіжної українки зберігаються в усіх провідних архівах та бібліотеках. Це: Федеральний архів ФРН в Берліні (Bundesarchiv der Bundesrepublik Deutschland (Berlin)), Політичний архів Міністерства закордонних справ ФРН в Берліні (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes der Bundesrepublik Deutschland (Berlin)), Таємний державний архів Культурне надбання Пруссії в Берліні (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin)), Архів Федеральної землі Берлін в Берлін (Landesarchiv Berlin (Berlin)), Архів Університету Гумбольдта в Берліні (Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin)), Державна бібліотека культурне надбання Пруссії в Берліні (Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz), Державний архів в Мюнхені (Staatsarchiv München), Архів міста Мюнхена (Archiv der Stadt München), Баварська державна бібліотека (Die Bayerische Staatsbibliothek), Федеральний військовий архів у Фрайбурзі (Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg) тощо.

У фондах Архіву Університету Гумбольдта в Берліні (Humboldt-Universität zu Berlin, колишній Friedrich Wilhelm Universität zu Berlin)¹ зберігається достатньо велика кількість матеріалів із зарубіжної українки, зокрема, матеріали з історії української еміграції в Німеччини міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни. А саме:

- матеріали про діяльність Українського наукового інституту в Берліні 1926–1945 рр., які містять плани роботи та звіти про діяльність Інституту, розклади занять, листування тощо – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Nr. 547. Ukraine-Institut. 1926–1927; Nr. 895. Ukraine-Institut. Dezember 1928 – November 1934. Bestand Wirtschaftshochschule Berlin (1906–1945). Nr. 854. Tätigkeitsberichte des Ukrainischen Instituts 1933–1941 [71; 72];

- персональні справи співробітників Університету Фрідріха Вільгельма: директора Українського наукового інституту в Берліні, професора, доктора Івана Мірчука; завідувача кафедри Українського наукового інституту в Берліні, професора доктора Зенона Кузеля, дійсного члена Українського наукового інституту в Берліні, доцента доктора Віктора Леонтовича – Humboldt-Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Prof. Dr. J. Mirtschuk. M 219. Bände I–II; Personal Akten Prof. Dr. Z. Kuziela. K 447; Personal Akten Doz. V. Leontowitsch. L 269 [62; 64; 66];

- персональні справи професорів університету, які співпрацювали з Українським науковим інститутом в Берліні:

- особова справа професора д-ра Макса Фасмера, директора Інституту славистики Університету Фрідріха Вільгельма та члена Кураторії Українського наукового інституту в Берліні, – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Max Vasmer. V 7. Bände 1–5 [69]

- особова справа професора історії Фрідріха Майнеке, члена Кураторії Українського наукового інституту в Берліні, – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Friedrich Meinecke. M 140. Bände 1–3 [65]

- особова справа професора д-ра Антона Пальме, керівника Високої міжнародної школи при Університеті Фрідріха Вільгельма в Берліні та Куратора українського наукового інституту в Берліні, – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Prof. Dr. Anton Palme. P. 19 [67]

- особова справа професора д-ра Клеменса Шаршмідта, керівника Високої міжнародної школи, пізніше – Факультету міжнародних відносин Університету Фрідріха Вільгельма, – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Prof. Dr. Clemens Scharschmidt. S. 25 [68]

- особова справа професора д-ра Георга Ляйбрандта, співробітник Управління зовнішньої політики НСДАП (das Außenpolitische Amt der NSDAP), який опікувався справами Українського наукового інституту в Берліні та української еміграції в цілому, – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Prof. Dr. Georg Leibbrandt. – L 90 [63]

- документи, пов'язані з діяльністю студентських організацій Університету, зокрема, товариств, які об'єднували українських студентів – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 976 Politische Vereine (1928–1931); Nr. 902. Sonstige politischen Vereine. 8) Ukrainische Studenten-Gruppe [70]

- матеріали про діяльність факультету міжнародних відносин Університету Фрідріха Вільгельма, де викладали професори І. Мірчук, З. Кузеля та інші українські вчені – Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Nr. 878; Auslandswissenschaftliche Fakultät (1940–1944); Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 233. Auslandswissenschaftliche Fakultät; Nr. 234. Auslandswissenschaftliche Fakultät (1940–1944) [59–61].

На окрему увагу дослідників заслуговують особові справи українських вчених, які в міжвоєнний період і в часи Другої світової війни працювали в Університеті Фрідріха Вільгельма, та справи яких зберігаються в фондах університетського архіву (на сьогодні це Архів Університету Гумбольдта в Берліні). А саме особові справи професора, доктора Зенона Кузеля, доцента, доктора Віктора Леонтовича, професора, доктора Івана Мірчука – Humboldt-Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Prof. Dr. J. Mirtschuk. M 219. Bände I–II; Personal Akten Prof. Dr. Z. Kuziela. K 447; Personal Akten Doz. V. Leontowitsch. L 269 [62; 64; 66].

Матеріали особових справ професора, доктора Зенона Кузеля, доцента, доктора Віктора Леонтовича, професора, доктора Івана Мірчука містять важливу інформацію як до біографій вчених, так і для вивчення історії української еміграції в Німеччині в цілому.

Мірчук Іван (1891–1961), український філософ, історик культури, громадський діяч, організатор української науки за кордоном. Народився в місті Стрий. Закінчив Стрийську гімназію. Вищу освіту здобув у Віденському університеті, де 1915 року захистив докторську дисертацію за темою «Кантівська теорія простору та неевклідова геометрія». Учасник Першої світової війни. Під час Українських визвольних змагань Державний секретар Західно-Української Народної Республіки. На еміграції в Австрії, Чехословаччині, згодом у Німеччині. Професор Українського вільного університету (Відень, Прага, Мюнхен), дійсний член, а з 1931 року по 1945 рік директор Українського наукового інституту в Берліні. Голова Української вільної

¹ Берлінський університет Гумбольдта (Humboldt-Universität zu Berlin) заснований 16 серпня 1809 року. 1828 року отримав назву Університет Фрідріха Вільгельма (Friedrich Wilhelm Universität zu Berlin), на честь короля Пруссії Фрідріха Вільгельма III. 1949 року Університет названо на честь братів Гумбольдтів.

академії наук; дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Автор наукових праць з філософії, історії, історії культури тощо.

Особова справа професора, доктора Івана Мірчука зберігається в фондах Університетського архіву Університету Гумбольдта в Берліні (колишній Університет Фрідріха-Вільгельма в Берліні) – Humboldt–Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Prof. Dr. J. Mirtschuk. M 219. Bände I–II [66].

Справа об'єднана у два томи: перший том нараховує 152 аркуші; другий том нараховує 14 аркушів, а також 1 аркуш-зворот (загалом 15 аркушів)

Матеріали особової справи датовані 1929–1930, 1931–1936, 1939–1940 роками.

Особова справа Івана Мірчука містить листування між Імперським та Пруським міністерством науки, виховання та народної освіти (Reichs- und Preußischer Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung), Університетом Фрідріха-Вільгельма в Берліні (Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin), Вищою міжнародною школою при Університеті Фрідріха-Вільгельма в Берліні (Auslandhochschule an der Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin), Високою торговою школою в Берліні (Handels-Hochschule zu Berlin) а також професором, доктором Іваном Мірчуком.

В листуванні йдеться про працевлаштування професора, доктора Івана Мірчука – на той час директора Українського наукового інституту в Берліні – на посаду лектора польської мови Високої торгової школи в Берліні (Handels-Hochschule zu Berlin) та Вищої міжнародної школи при Університеті Фрідріха-Вільгельма в Берліні (Auslandhochschule an der Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin), а також про його діяльність на цих посадах, обговорюються умови працевлаштування, навантаження, оплата тощо.

В справі знаходяться також матеріали особового походження: біографія, складена та підписана професором, доктором Іваном Мірчуком, де міститься інформація про дату та місце народження, походження, віросповідання, освіту, трудовий шлях, нагороди, список його наукових праць, перелік конференцій, в яких він брав участь, список рецензій на наукові публікації тощо.

Всі документи в справі оригінальні.

Кузеля Зенон (1882–1952), український етнограф, мовознавець, історик, фольклорист, бібліограф, громадський діяч. Народився в с. Поручин Бережанського повіту Тернопільської області. Навчався в гімназії у Бережанах. Вищу освіту здобував у Львівському та Віденському університетах. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Під час Першої світової війни проводив громадську та культурно-освітню діяльність у таборі українських військовополонених Зальцведель в Німеччині, де редагував таборові видання «Вільне слово» та «Шлях». Після поразки Українських визвольних змагань на еміграції в Німеччині, в Берліні. Займається науковою, журналістською та видавничою діяльністю. Редактор часописів «Нове слово» та «Українське слово». З 1926 року надзвичайний, а згодом дійсний член Українського наукового інституту в Берліні. Одночасно викладав у вищих навчальних закладах Німеччини. З 1944 року до кінця життя голова Комісії допомоги українському студентству. З 1949 року голова Європейського осередку Наукового товариства імені Шевченка. Один з організаторів та співавтор видавничого проекту «Енциклопедії українознавства». Автор наукових праць з етнографії, мовознавства, бібліографії тощо.

Особова справа професора, доктора Зенона Кузеля зберігається в фондах Університетського архіву Університету Гумбольдта в Берліні (колишній Університет Фрідріха-Вільгельма в Берліні) – Humboldt–Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Prof. Dr. Z. Kuziela. K 447 [62]

Справа нараховує 16 аркушів, а також 4 аркуші-звороти (загалом 20 аркушів)

Матеріали особової справи датовані 1938–1939 роками.

Особова справа Зенона Кузеля містить листування між Імперським та Пруським міністерством науки, виховання та народної освіти (Reichs- und Preußischer Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung), Університетом Фрідріха-Вільгельма в Берліні (Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin), Вищою міжнародною школою при Університеті Фрідріха-Вільгельма в Берліні (der Auslandhochschule an der Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin), а також професором доктором Зеноном Кузелею.

В листуванні йдеться про працевлаштування професора, доктора Зенона Кузеля – на той час дійсного члена Українського наукового інституту в Берліні – на посаду лектора української мови Вищої міжнародної школи при Університеті Фрідріха-Вільгельма в Берліні (Auslandhochschule an der Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin), а також про його діяльність на цій посаді, обговорюються умови працевлаштування, навантаження, оплата тощо.

В справі знаходяться також матеріали особового походження: анкета, заповнена та підписана професором, доктором Зеноном Кузелею, де міститься інформація про дату та місце народження, походження, віросповідання, освіту, трудовий шлях, нагороди тощо.

Всі документи в справі оригінальні.

Леонтович Віктор (1902–1959), російський та український правознавець, історик, публіцист. Народився в Санкт-Петербурзі. Походив з дворян Полтавської губернії. Син українського громадського та політичного діяча, письменника та мецената Володимира Миколайовича Леонтовича. Закінчив гімназію в Києві. На еміграції в Польщі, Чехословаччині, згодом Німеччині. Вищу юридичну освіту здобув в Чехословаччині, в Празі. З 1934 року жив та працював у Німеччині: співробітник Українського наукового інституту в Берліні, доцент Університету Фрідріха Вільгельма в Берліні. Після закінчення Другої світової війни викладав історію та право в Мюнстерському та Франкфуртському університетах. 1953 року переїжджає до Лондона. Автор наукових праць з історії, правознавства та історії права, серед яких: Die Rechtsumwälzung unter Iwan dem

Schrecklichen und die Ideologie der russischen Selbstherrschaft. Stuttgart, 1947; Geschichte des Liberalismus in Russland. Frankfurt am Main, 1957 та ін.

Особова справа доцента, доктора Віктора Леонтовича зберігається в фондах Університетського архіву Університету Гумбольдта в Берліні (колишній Університет Фрідріха-Вільгельма в Берліні) – Humboldt-Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Doz. V. Leontowitsch. L 269 [64]

Справа нараховує 39 аркушів, а також 2 аркуші-звороти (загалом 41 аркуш)

Матеріали особової справи датовані 1934, 1935, 1938, а також 1959 роками.

Особова справа доцента Віктора Леонтовича містить листування між Міністерством науки, мистецтва та народної освіти (Ministerium für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung), Імперським та Пруським міністерством науки, виховання та народної освіти (Reichs- und Preußischer Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung), Високою торговою школою в Берліні (Handels-Hochschule zu Berlin), а також доцентом Віктором Леонтовичем.

В листуванні йдеться про працевлаштування доцента Віктора Леонтовича – на той час співробітника Українського наукового інституту в Берліні – на посаду лектора Високої торгової школи в Берліні (Handels-Hochschule zu Berlin), а також про його діяльність на цій посаді, обговорюються умови працевлаштування, навантаження, оплата тощо. Доцент Віктор Леонтович викладав курси російської мови, а також російської економіки у Високій торговій школі в Берліні.

В справі знаходяться також матеріали особового походження, де міститься інформація про дату та місце народження, походження, віросповідання, освіту, трудовий шлях, наукові праці тощо.

Всі документи в справі оригінальні.

Джерела та література

1. Антонович Марко Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1922–1945) // Український історик. – 1974. – 1–3 (41–43). – С. 136–154; 4 (44). – С. 18–46.
2. Архівна україніка в Канаді: довідник / Упорядники: І. Матяш (керівник), Р. Романовський, М. Ковтун та ін.; Держкомархів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства, Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту. – К., 2010. – 882 с.
3. Боряк Г. В. Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка // Архівознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – С. 105–130.
4. Боряк Т. Г. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010): [монографія]. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с. – (М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв).
5. Бурім Д. В., Кураєв О. О., Мицик Ю. А., Себта Т. М. Україніки в архівах і бібліотеках Німеччини // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2007. – Том 15. – С. 141–147.
6. Бурім Д. В., Кураєв О. О., Мицик Ю. А., Себта Т. М. Архівна і бібліотечна україніка в Німеччині // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008. – С. 109–114.
7. Бурім Д. В., Кучерук О. С., Маврін О. О. Наукова та видавнича діяльність Наукового товариства імені Шевченка в Європі. – К., 2007. – 528 с.
8. Бурім Д. В. Джерела з історії діяльності Союзу українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в місті Києві // Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2013. – Вип. 8. – С. 125–136.
9. Бурім Д. В. Діяльність Товариства підтримки української науки та культури в Німеччині (за матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін) // Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 5. – С. 142–164.
10. Бурім Д. В. До історії українського студентського руху в міжвоєнній Німеччині: Гурток Студентів-Українців при Високій Технічній Школі в Шарлоттенбурзі «Основа» // Університет. – 2013. – № 1. Січень – березень. – С. 50–73.
11. Бурім Д. В. Документи з історії діяльності Українського наукового інституту в Берліні в Архиві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина) // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 8. – С. 170–185.
12. Бурім Д. В. З історії діяльності Союзу українських студентів «Основа» при Високій Технічній Школі в Данцигу у 20-х роках ХХ ст. // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – № XVIII–XIX. – С. 25–43.
13. Бурім Д. В. З історії українських студентських організацій в міжвоєнній Німеччині: «Гурток студентів українців при Університеті в Берліні» // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2012. – Том 25. – С. 474–506.
14. Бурім Д. В. Інтеграційні процеси в українському студентському русі на теренах міжвоєнної Німеччини: до історії створення та діяльності Союзу українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у 20-х роках ХХ століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 547–575.
15. Бурім Д. В. Науково-організаційна, викладацька та дослідницька діяльність Д. І. Дорошенка в першій період існування Українського наукового інституту в Берліні (1926–1931 рр.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 491–511.
16. Бурім Д. В. Перший період діяльності Українського наукового інституту в Берліні (1926–1931) За матеріалами Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини // Пам'ятки: археографічний щорічник / Державна архівна служба України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства: редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін. – К., 2011. – Том 12. – С. 158–172.
17. Бурім Д. В. Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у середині 1920-х років: історія створення й діяльності та джерела // Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у середині 1920-х років: 36. док. / Упоряд. Д. В. Бурім. Редколегія: І. Б. Гирич та ін. – К.: Український письменник, 2014. – С. 23–30.
18. Бурім Д. В. Україніка в Архиві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина): Матеріали до біографії професора Івана Мірчука // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2011. – Том 22. – С. 312–327.

19. Бурім Д. В. Українські студентські об'єднання в міжвоєнній Німеччині: Товариство студентів українців при Університеті Альберта в Кенігсбергу у 20-х роках XX ст. // Чорноморський літопис: Науковий журнал. – Миколаїв: Видавництво Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 6. – С. 104–123.
20. Гирич І. Володимир Леонтович в українському громадському житті // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – серпень. – С. 2–13.
21. Гирич І. Б. Канадський архів Андрія Жука // Молода нація: альманах. – 2002. – № 3. – С. 168–176.
22. Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – Том 1. 1927–1930 / Упорядники: Кучерук О. С., Черченко Ю. А. – К., 2005. – 480 с.; Том 2. Ч. 1. 1931–1934 / Упорядник Черченко Ю. А. – К., 2010. – 464 с.; Том 2. Ч. 2. Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським (1927–1934) / Упорядник Черченко Ю. А. – К., 2007. – 536 с.; Том 7. Документи Комісії державного планування ОУН (КДП ОУН) / Упорядники Кучерук О. С., Черченко Ю. А. – К., 2002. – 208 с.
23. Збірник на пошану Зенона Кузеля / За редакцією Володимира Янева. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. – 584 с.
24. Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961) / За редакцією О. Кульчицького. – Мюнхен; Нью-Йорк; Париж; Вінніпег, 1974. – 312 с.
25. Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання Фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 851–882;
26. Кураєв О. О. Архівна українська в державних архівах Берліна: Документи стосовно політики Німеччини в українському питанні 1913–1918 рр. // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 8. – С. 141–149.
27. Кураєв О. О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрям. – К., 2009. – 456 с.
28. Леонтович О. Володимир Леонтович – письменник і меценат // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – серпень. – С. 14–25.
29. Матеріали до історії Українського історичного Товариства / Ред. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Острог, 2006. – 384 с.
30. Матяш І. Б. Архівна українська в Канаді: історіографія, типологія, зміст. – К., 2008. – 152 с.
31. Мицик Ю. А. Огляд джерел з історії України та Росії XV–XIX ст. в збірниках ФРН // Український археографічний щорічник. – К., 1999. – Вип. 3–4. – С. 110–140.
32. Момрик М. Українські архівні збірки при Національному архіві Канади // Архіви України. – 1995. – № 1/3. – С. 79–87.
33. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 370 с.
34. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / Редкол.: О. Федорук (голова) та ін.; упоряд.: Л. Яковлева (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 272 с. (Нац. коміс. з питань повернення в Україну культур. цінностей при Кабінеті Міністрів України та ін.);
35. Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. 2-е вид., доповнене / Пер. з нім. Галини Сварник. – Львів: Літопис, 2013. – 556 + XX с.
36. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – К., 2008. – 688 с.
37. Палієнко М. Г., Срібняк І. В. Матеріали колекції Андрія Жука Національного архіву Канади як джерело вивчення історії України // Спеціальні галузі історичної науки: Збірник на пошану Марка Якимовича Варшавчика. – К., 1999. – С. 168–175.
38. Передерій І. Г. Український науковий інститут у Берліні та В'ячеслав Липинський (до 130-річчя від дня народження) // Український історичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 98–113
39. Песчаній О. О. Українці міжвоєнної доби в мюнхенських архівах // Український археографічний щорічник. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 124–132.
40. Погребенник В. Літературно-критичний набуток Володимира Леонтовича // Пам'ятки України. – 2012. – № 8. – серпень. – С. 26–35.
41. Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомины колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцігу 1921–1945 / Матеріали вибрав і приготував до друку Володимир Шиприкевич. – Філадельфія; Торонто; Нью-Йорк, 1979. – 218 с.
42. Себта Т. Українка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні // Архіви України. – 2007. – №№ 1–3. – С. 215–249.
43. Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у середині 1920-х років: 3б. док. / Упоряд. Д. В. Бурім. Редколегія: І. Б. Гирич, О. О. Маврін, Я. О. Федорук та ін. – К.: Український письменник, 2014. – 328 с.
44. Срібняк І. В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 1999. – 296 с.;
45. Стахів Р. 20 літ Союзу Українських Студентів «Основа» в Данцігу // Краківські Вісті. – Краків. – 1943. – 24 серпня. – Ч. 185; 25 серпня. – Ч. 186; 26 серпня. – Ч. 187.
46. Троцинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України. І-т соціології: Відп. ред. В. Б. Євтух. – К.: Інтел, 1994. – 260 с.
47. Троцинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.
48. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): документи і матеріали / [упоряд.: В. М. Даниленко, Н. В. Кривець]. – К.: Смолоскип, 2012. – 592 с.;
49. Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / В. Яріш, М. Сулима та ін.; [ред. В. Верига]. – Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – 256 с.
50. Українська архівна енциклопедія / Редколегія: І. Б. Матяш (голова) та ін. – К., 2008. – 882 с.
51. Цимбалістий Б. Національна організація українських студентів (НОУС) в Німеччині // Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / Редактор Василь Верига. – Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – С. 150–167.
52. Шумелда Я. Нарис життя українського студентства в середній Європі за останніх 20 літ // Двадцять літ Української Академічної Громади. – Прага: Видання Української Академічної Громади, 1941. – С. 36–46.
53. Doroschenko, Dmytro Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin // Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. – 1927. – Heft 1. – S. 37–48.
54. Doroschenko, Dmytro Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin (Die wissenschaftliche Tätigkeit des Institutes in den akademischen Jahren 1926/27 – 1927/28 // Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin. – 1928. – Heft 2. – S. 63–68.
55. Golczewski, Frank Deutsche und Ukrainer. 1914–1939. – Paderborn; München; Wien; Zürich, 2010. – 1085 S.

56. Hornykewych, Theophil (Hrsg.) Ereignisse in der Ukraine 1914–1922. Deren Bedeutung und historische Hintergründe: Bd. 1–4. / W. R. Lypynsky East European Research Institute. – Philadelphia; Horn: Verlag Ferdinand Berger & Söhne OHG, 1966–1969 та ін.
57. Kulnitsch, Ivan Ukrainisch-deutsche Wissenschaftsbeziehungen in den Jahren 1922 bis 1932 // Deutschland – Sowjetunion. – Berlin, 1966. – S. 64–72.
58. Kumke, Carsten Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – 1995. – Nr. 43. – S. 218–253.
59. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Nr 878; Auslandswissenschaftliche Fakultät (1940–1944).
60. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 233. Auslandswissenschaftliche Fakultät.
61. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 234. Auslandswissenschaftliche Fakultät (1940–1944).
62. Humboldt-Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Prof. Dr. Z. Kuziela. K 447.
63. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Prof. Dr. Georg Leibbrandt. – L 90.
64. Humboldt-Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). PPersonal Akten Doz. V. Leontowitsch. L 269.
65. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Friedrich Meinecke. M 140. Bände 1–3.
66. Humboldt-Universität zu Berlin. Archiv. Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten Prof. Dr. J. Mirtschuk. M 219. Bände I–II.
67. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Prof. Dr. Anton Palme. P. 19.
68. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Prof. Dr. Clemens Scharschmidt. S. 25.
69. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Personal Akten. Max Vasmer. V 7. Bände 1–5.
70. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 976 Politische Vereine (1928–1931); Nr. 902. Sonstige politischen Vereine. 8) Ukrainische Studenten-Gruppe.
71. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Nr. 547. Ukraine-Institut. 1926–1927.
72. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Universitätskurator (1819–1945). Nr. 895. Ukraine-Institut. Dezember 1928 – November 1934.
73. Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Wirtschaftshochschule Berlin (1906–1945). Nr. 854. Tätigkeitsberichte des Ukrainischen Instituts 1933–1941.
74. Voigt, Gerd Das ukrainische wissenschaftliche Institut in Berlin 1926–1945 // Zur Ukrainepolitik des deutschen Imperialismus. – Jena, 1969. – S. 118–156.

Бурим Д. В. Личные дела украинских ученых в Архиве Университета Гумбольдта в Берлине: Зенон Кузеля, Виктор Леонтович, Иван Мирчук.

В фондах Архива Университета Гумбольдта в Берлине (бывший Университет Фридриха Вильгельма) хранятся достаточно большое количество материалов по зарубежной украинике, в частности, документы по истории украинской эмиграции в Германии межвоенного периода и времен Второй мировой войны: материалы о деятельности Украинского научного института в Берлине в 1926–1945 гг.; личные дела украинских ученых, которые преподавали в Университете Фридриха Вильгельма: директора Украинского научного института в Берлине, профессора, доктора Ивана Мирчука, заведующего кафедрой Украинского научного института в Берлине, профессора, доктора Зенона Кузели, действительного члена Украинского научного института в Берлине доцента, доктора Виктора Леонтовича; документы, по истории деятельности студенческих организаций Университета, в частности обществ, которые объединяли украинских студентов, и т. д. В публикации исследуются личные дела З. Кузели, В. Леонтовича, И. Мирчука, которые содержат важную информацию как для биографий ученых, так и для изучения истории украинской эмиграции в Германии в целом.

Ключевые слова: украинская эмиграция, Германия, Украинский научный институт в Берлине, зарубежная украиника, Архив Университета Гумбольдта в Берлине, личные дела, профессор, доктор Зенон Кузеля, доцент, доктор Виктор Леонтович, профессор, доктор Иван Мирчук.

Burim D. V. Personal files of the Ukrainian scientists in the Archive of the Humboldt University in Berlin: Zenon Kuzelia, Viktor Leontovych, Ivan Mirchuk.

There are many files of foreign Ucrainica in the funds of Archive of Humboldt University in Berlin (former Frederick William University – Friedrich-Wilhelms-Universität). Among them are documents of the history of Ukrainian emigration in Germany during the Second World War, activity of Ukrainian Research Institute in Berlin during 1926–1945, personal files of Ukrainian scientists which have been the lecturers in the Frederick William University – director of Ukrainian Research Institute in Berlin, professor doctor Ivan Mirchuk, head of department of Ukrainian Research Institute in Berlin, professor doctor Zenon Kuzelia, full member of Ukrainian Research Institute in Berlin, docent doctor Viktor Leontovich, documents which reflected activity of University students organizations in particular Ukrainian students groups. Author researches Z. Kuzelia, V. Leontowich, I. Mirchuk personal files which contains important information for the study of scientist's biographies and history of Ukrainian in Germany.

Keywords: Ukrainian émigrés, Germany, foreign Ucrainica, the Archive of the Humboldt University in Berlin, Ukrainian Research Institute in Berlin, professor, doctor Zenon Kuzelia, docent, doctor Viktor Leontovych, professor, doctor Ivan Mirchuk.